

М-р. Маріян Козак

КЛЯСОКРАТИЧНА ІДЕЯ ТА КРИЗА СУЧАСНИХ ДЕРЖАВНИХ СИСТЕМ

Читачі щоденної преси дуже часто мусять глибоко призадуматися, коли одного й цього самого дня з одного боку читають про приготування до реставрації монархії в Австрії і проголошення італійської імперії та коли одночасно довідуються про щораз то лівіше поглиблювання революції в Іспанії і недавню перемогу комунізму у Франції, коли з одного боку читають про виставку католицької преси у Ватикані — отже стверджують зріст активності віруючих та коли з другого боку іноді на тій самій часописній сторінці зустрічають вістки про планову діяльність безбожників у Франції чи Бельгії, коли порівнюють на тлі недавньої хвилі страйків європейських робітників, що можуть законно боронити своїх прав із робітниками наче робітничої держави, що жахливо поневолені державним капіталізмом, вгинаються під ярмом стаханівщини.

Які дивні думки приходять, коли читаємо нинішні часописи! Всюди суперечності й крайності: з одного боку віра — з другого боку безбожність, з одного боку щось наче законність і традиція — з другого боку сліпий анархічний бунт та жага знищення й крові, з одного боку бажання свободи та поліпшення людської долі — з другого боку жахливе поневолення, що виростає там, де мала здійснитися якнайповніша свобода й щастя людини, з одного боку малі гуртки, що у своєму фанатизмі бажують перебудувати все — світогляд, родину, громадянства, нації, держави, що беруться за реформи релігії, філософії, етики, естетики й навіть математики, з другого повна байдужість загалу населення, що змучене вереском тих воюючих фанатичних груп та зневірене у вартість всяких ідей найчастіше питає: де правда?

Так. Це Пілатове, повне сумніву питання: де правда? — найкраще характеризує нашу епоху, епоху упадку й кризи.

Зроджена з недостачі однієї означеної духової дисципліни, криза охопила духове й матеріяльне життя, одиницю й родину, громадянства, нації, держави й накінець увесь світ.

Прихід тієї кризи сповіщали вже давно визначні індивідуальності, наділені вийнярковою інтуїцією, чимось у роді ясновидючости.

Понад сто літ тому великий французький письменник і державний муж Франсуа Шатобріан, що на власні очі бачив жах французької революції, скоропроминальний блиск цісарства Наполеона та реставрацію й упадок Бурбонів, писав: „Старий світ дитині, маячить і розкладається“.

Одним із головних проявів цього розкладу був для Шатобріана упадок старої монархії й династії Бурбонів у 1830 р. „Ті люди, такі дрібні — пише тоді про Бурбонів Шатобріан — своїм упадком потрясли Європою“. Незабаром прийде черга —

казав Шатобріян — на всі європейські монархії. Світ іде до загальної демократичної революції. Та що пізніше? — питав із тривогою Шатобріян. Пізніше — наче задивлений у візію далекого майбутнього передсказував Шатобріян — прийде загальна нівеляція людей і народів, душ і характерів, число запанує над якістю та інтелігенцією, настане хаос демократичних партій, що множити й розлітатимуться на щораз менші угруповання. Демократична ідея, доведена до абсурду своїм зловживанням свободою, занапастить політичну свободу й гідність людини та викличе появу твердих диктаторських деспотизмів. Але ті деспотизми також не врятують народів, не спинять хвилі розкладу. Як зловживання свободою веде до диктаторських деспотизмів, так диктаторські деспотизми деправують думку й почуття та своїм натиском викликають появу щораз то нових, щораз то гостріших деспотизмів. Після цього прийде час довгого гниття.

Нічого не допоможуть — виправдував свій песимізм Шатобріян — надбання зовнішньої матеріальної цивілізації. До відродження народів ідеться не йнакше, як тільки шляхами неба, себто творенням щораз то вищих духових цінностей, розвитком щораз то вищої громадянської моралі. Без цього — кликав Шатобріян — залізні шляхи — символ технічного поступу, тільки скоріше понесуть Європу на край безодні.

Сучасники не розуміли Шатобріяна та вважали всі його політичні й соціальні передбачування, сперті на геніяльній інтуїції, за поетичні дивацтва великого романтика, що любувався в трагічних образах, зроджених у своїй живій уяві.

Від того часу минуло багато, багато літ. Зросла й збагатилася матеріальна європейська культура невідомими досі винаходами. Одночасно з тим розвиток матеріального життя та техніка праці щораз більше переростає теперішню громадянську мораль, теперішні форми соціального й політичного життя. Зарисовується вавилонська вежа європейської культури й цивілізації. Одним словом щораз ближче до її упадку, щораз ближче до катастрофи. І серед духової еліти тієї такої гордої своїми надбаннями передвоєнної Європи з'являється наче новітня Касандра: Освальд Шпенглер. Як член нації, що тоді стояла на вершинах своєї найбільшої могутності, Освальд Шпенглер не піддається загальній психозі та бачить далі й глибше не тільки від своїх сучасників, але навіть також і від тодішніх провідників німецького народу. Йому не імпонує новітня держава, сильна з-зовні своєю механічною зорганізованістю та слаба своїми внутрішніми суперечностями, його не захоплює сучасне велике місто, повне людей, відірваних від землі, нічим не звязаних, позбавлених всяких традицій та всяких здержливих ідей. Та хто на це тоді звертав увагу в Німеччині! Коротко перед світовою війною в 1913. р. цар Вільгельм II сказав у Мальборзі, що він — інструмент Бога. Голова старої династії Гогенцолернів міг собі дозволити на таку гордість, що випливала з почуття самопевности німецького народу. Але Освальд

Шпенглер — далекий від тієї гордої самопевности. Рік перед тією мальборзькою промовою Вільгельма II-го починає він писати в 1912 р. свою знамениту книжку про „Занепад Заходу“, що вже самим своїм символічним заголовком потверджує правильність слів Шатобріяна про кризу європейської культури й цивілізації.

Кінець світової війни був початком катастрофи у великих розмірах, катастрофи, що почалася, як усі катастрофи великих культур і цивілізацій, занепадом авторитетів влади, що досі існували.

З упадком старих монархічних державних систем, монархічна ідея влади втратила свій авторитет, але одночасно виявилось, що одиноко можлива в наших зраціоналізованих часах ідея влади, сперта на виявленні волі суверенного народу, ніде не ділає, що в той спосіб Європа опинилася без якогось одного загально признаного авторитету влади.

Великий італійський історик і мислитель Гулієльмо Ферреро, вражений подібністю між повосенною Європою та римською імперією з третього століття по Христі, пише в 1921 р. про „Руїну античної цивілізації“, хоч увесь час на думці має руїну сучасної європейської цивілізації.

Ферреро доказує, що авторитет влади це — основи всякої культури й цивілізації, що упадок авторитету державної влади в старому Римі та спричинене тим панування грубої сили, довело впродовж короткого часу 50 літ до упадку античної цивілізації.

Жахливу перспективу відкривав перед повосенною Європою Ферреро!

Але й Шпенглер і Ферреро обмежуються тільки до ствердження глибокої кризи нинішнього людства, вони дивляться на ті всі іноді великі, іноді жахливі перемині спокійним оком дослідника й мислителя, їх не пориває боротьба за нове обличчя світа, вони не вказують шляхів виходу з трагічного положення.

Основно ріжнився від них своєю активною й мужньою поставою до життя пок. Вячеслав Липинський. Є в цьому спокою пок. В. Липинського, з яким він зустрічає ті переломові події 1918—19 рр., у тій його бистроті й проникливості, з якою завсіди вмів доглянути окутане хаосом боротьби ядро справи, щось монументальне. Велика катастрофа, що на Україні майже до тла знищила шляхетську верству, що позбавила її останків політичного значіння майже в цілій Європі, не бентежить і не пригломшує Вячеслава Липинського. Як впродовж усього свого життя, так і тоді Вячеслав Липинський ніколи не затрачує тієї величавої самостійности духа, що характеризує всіх великих людей, всіх творців нових ідей і нових суспільно-політичних порядків.

Могутній незалежністю своєї думки, вірний завсіди аж до смерти тільки й тільки голосові власного сумління, що був для нього найвищим наказом і одиноким мотивом його ділання, пок. В. Липинський не тільки збагнув, але й переріс сучасність, далеко за собою залишав межі щоденних дрібних справ та думкою сягав у майбутнє.

Як історик В. Липинський обіймав своїм зором минуле, як соціолог і політик глибоко розумів сучасність, як мислитель умів стати завдяки своїй духовій незалежності й самостійності понад минувшиною й сучасністю та зумів розрізнити, як у всіх подіях громадянського життя, так і в подіях 1918—19 рр. вічне від змінливого, сутне від побічного.

Із такої духової висоти основну причину тієї катастрофи додачував В. Липинський у перемозі егалітарного, раціоналістичного й вільнодумного світогляду сучасного міщанства й міщанської інтелігенції над ірраціональним, ерархічним і релігійним світоглядом хліборобським.

Боротьба між законом землі й законом капіталу, між селом і містом, між аграріями й фінансистами — ось поодинокі етапи тієї боротьби, виграної в 1918—19 рр. капіталістичним містом. Труднощі цього положення збільшувала в очах В. Липинського обставина, що проти сучасного села звертається не тільки капіталістичне, але також і робітниче місто.

Як натура активна Вячеслав Липинський стає до тієї боротьби між селом і містом, бажає перенести до громадянського й політичного життя ті вічні ідеї, яких відблиск бачив у минулому й сучасному.

Але для боротьби, для здійснювання потрібна ідея, що усвідомляє стихійні хотіння, потрібний образ-візія будучого, іншого від нинішнього й кращого громадянського й політичного ладу.

Тому то в часі тієї великої європейської катастрофи 1918—19 рр. В. Липинський тільки так коротко й по-мужеськи стверджує у своїх творах її доконання та всю свою увагу звертає на засоби, за поміччю яких можна побороти цю велику кризу духовости, нації й держави, кризу, спричинену перевагою світогляду та громадянських і політичних ідей сучасного міста.

Раціоналізмові міського населення, що вірить тільки в силу людського розуму, протиставить В. Липинський ірраціоналізм хлібороба, що завдяки співжиттю з природою має живе почуття існування сил, яких прихвність можна тільки відчувати та якими не можна кермувати; міському егалітаризмові, що признає тільки різницю чисел та не бачить різниці між людьми й речами, В. Липинський протиставить ерархічність хлібороба, що випливає з його відчуття різнородности всесвіту; — замість гордого переконання, що людина все може, висловлює В. Липинський пересвідчення, що людина не Бог і не може творити чудес, але, що вона також і не малпа, що вона може досконалити життя впертою, пляноюю працею; замість вільнодумства однієї частини міського населення, що кожному бажає дати змогу виявляти свої переконання й рішати про всі питання життя й замість фанатизму другої частини міського населення, що насильним накинням віри в якусь одну раціоналістичну доктрину хоче нею регулювати життя, В. Липинський видвигає поміркованість хлібороба, що у своїй праці мусить погодити індивідуалізм із потребою організації, свободу з її обмеженням, але ніколи знищенням.

Одним словом, у своїх повоєнних творах усвідомляє В. Липинський стихійні хотіння хліборобського населення та громадянсько-політичним міським ідеологіям — демократично-республіканським і авторитативно-диктаторським протиставить хліборобську ідею клясократичної монархії, образ нової державної системи.

Як кожную подуману, або вже здійснену державу, так само й систему клясократичної держави можна розглядати з двох боків: з правного й суспільного, зо становища права, себто організації держави й зо становища соціології, яка займається громадянськими силами, що творять якусь державу.

З правного, статичного боку клясократична держава представляється як законом обмежена дідична монархія, сперта на співпраці всіх кляс (станів) населення, зорганізованого у своїх автономних клясових (станових) організаціях: хліборобів, промисловців, купців, робітників та інтелігенції. Своєю правовою організацією, побудованою з одного боку на співучасті представників клясових організацій у кермуванні державою, що обмежує владу монарха, з другого боку, сперта на авторитеті монарха, що обмежує політичний імперіялізм репрезентантів громадянства, клясократична державна система здійснює засаду взаємного обмеження.

З громадянського, динамічного боку, якщо йде про обопільне відношення поодиноких соціологічних типів, клясократична монархія означає гармонійну співпрацю всіх суспільних типів.

Коли прийняти, що існують дві найважливіші ділянки громадського життя — продукція й оборона — себто хліб і меч та коли до цього додати ще слово, без якого теж і продукція й оборона неможлива, то дістаємо чотири основні соціологічні типи: 1) продуцента-войовника, репрезентованого здебільша хліборобом, 2) продуцента-невойовника, яким є промисловець, фінансист і купець, 3) непродуцента-войовника — це військового та 4) непродуцента-невойовника — отже інтелігенцію: духовних, мистців, письменників, вчених, публіцистів, суддів та урядників.

Для кращого унагляднення тих досить абстрактно означених 4-ох головних громадських типів, що своєю гармонійною співпрацею творять державну систему під назвою клясократії, треба сказати, що така система означає співпрацю хліборобської продукції, промислової продукції, гроша, що служить для обміну творів продукції, меча, що обороняє, та слова, в якому проповідується Боже слово, в якому формулюється закони, ідеологію, письменство й науку.

Так зорганізована клясократична монархія, сперта на рівновазі неосілих міських елементів та осілих сільських елементів, вирішує тяжку й важну проблему взаємного відношення між містом і селом: замість однієї переваги зорганізованого міста над незорганізованим селом, що тепер скрізь буває, зорганізо-

ване, свідоме своєї ваги село стає проти міста й рівноважить його вплив.

Вирішенням тієї проблеми взаємних відносин між містом і селом, клясократична ідея, здійснена у формах клясократичної державної системи, розв'язує другу незвичайно складну й важливу проблему відношення між консерватизмом, себто тими, що обороняють існуючий стан соціального й політичного життя, та поступом, себто тими, що бажають відповідних змін шляхом суспільних і політичних реформ. Коли мати на увазі, що місто вже зо своєї природи завсіди репрезентує поступ, а село з природи консерватизм, то привернення рівноваги між містом і селом означає також рівновагу між консерватизмом і поступом.

Як система клясичної рівноваги між поодинокими соціальними типами, між поодинокими клясами, між поодинокими громадянськими течіями, між монархом і громадянством, репрезентованим представниками поодиноких клясових організацій, що входять у склад державних законодавчих установ, клясократична система здійснює також у взаєминах між державою й громадянством засаду рівноваги, спертої на законності.

Завдяки своїй соціальній гармонії й політичному обопільному обмеженню клясократична державна система дає розв'язку трьох найважливіших питань суспільно-політичного й державного життя: як в особі дідичного монарха створює загально-національний і надпартійний авторитет, так законним обмеженням монарха у виконванні влади, дає змогу законним шляхом доходити до влади представникам населення; здійсненням рівноваги між державою і громадянством, рівноваги, опертої на законності, клясократична державна система забезпечує пошанування прав одиниці.

Як авторитет влади монарха скріплюється його невідповідальністю, так співучасть населення в кермуванні державою гарантує принцип, що монарх може виконувати владу тільки за посередництвом відповідальних перед громадянством чи його представниками міністрів. Побіч чинника незмінного й незалежного від існуючих політичних сил, репрезентованого монархом, маємо чинник, що змінюється відповідно до потреби, репрезентований міністрами. Значіння першого — в авторитеті, в його якнайменш особистій, якнайменш диктаторській владі, значіння другого навпаки — в його особистому виконванні влади. Авторитет першого дає тривкість, індивідуалізм другого запевнює можливість збільшувати або зменшувати натиск у виконванні влади. Разом це дає тривку владу, себто авторитетну й сильну владу.

Щоб забезпечитися перед можливим непорозумінням, яке може повстати на тлі споминів про старі монархії, треба зазначити, що метою клясократичної ідеї не є реставрування старих монархічних систем, що вже своє віджили. Навпаки, клясократична ідея має здійснити в нових формах, у новій державній

системі монархічну ідею, що, як кожна велика ідея влади, ніколи не вмирає та завсіди оживає після періодів панування республіканської ідеї, особливо в часах організації націй і держав.

Після такого зясування клясократичної ідеї та клясократичної державної системи, що з тієї ідеї виростає, мимохить вирінає питання, чому досі такий тип держави не повстає, чому він не стає загальною тенденцією нашої доби?

Основою кожної такої клясократичної держави може бути тільки відповідно зорганізована хліборобська кляса, що своєю політичною силою може втримати рівновагу між пацифістичним грошевитим міщанством та міщанською демократичною інтелігенцією й між войовничим і непродуктивним населенням великих міст, що, зорганізоване в краях із сильнішими національними традиціями в фашистівській і гітлерівській партії та в краях із сильними впливами інтернаціонального соціалізму й комунізму у соціалістичних і комуністичних партіях, служить опорою нішнім національним або інтернаціональним диктаторам, керманічам авторитативних держав.

Сьогодні хліборобське населення майже в усіх краях Європи зведене до стану пасивної маси, маси, що дає тільки податника, рекрута, в найкращому разі виборця, та годуює своєю працею місто.

Причина цього — смерть старих провідників та недостача нових. На місце шляхти, що колись, повторяємо колись, була природним провідником хліборобського населення, мусить прийти нова провідна хліборобська верства. Вона вже подала віддавна твориться. Її повстання викликає саме життя. Ріст культури й організованости села прискішує цей процес. Але все це відбувається серед великих труднощів і майже завсіди без усвідомлення стихійних хліборобських хотінь в ясноозначеній хліборобській ідеології. Тому то без політичного досвіду здорових останків старої шляхетської верстви та без сили нового активного елемента, що виділяється серед хліборобської праці з сільської маси, повстання такої нової провідної хліборобської верстви — неможливе. Символом цього творення нової провідної хліборобської верстви може бути старе дерево, що поки остаточно впаде, своїм зерном засіває землю та викликає нове життя.

Але, щоб така синтеза взагалі могла повстати, та частина інтелігенції, що зо своїх природних нахилів співчуває хліборобській клясократичній ідеї, мусить своєю книжкою й пресою допомогти поширити та боронити ту ідею. Тією обставиною пояснюється прихильність серед визнаців хліборобської ідеї Вячеслава Липинського — нас, інтелігентів.

Здається, що у світлі такого відношення до старої шляхетської верстви, було б жакливим непорозумінням писати про клясократичну ідею В. Липинського як про ідею чи й ідеологію „диктатури дідичівської кляси на Україні“. Мета клясократичної ідеї — клясократична держава, відкидає в самій своїй основі всяку диктатуру, що завсіди означає необмежену перевагу яко-

гось одного громадянського типу над іншими соціальними типами, та змагає до рівноваги й гармонійної співпраці всіх існуючих соціологічних типів.

Але покищо, поки прийде до перемоги хліборобської класократичної ідеї, що означає також і перемогу окресленого типу продуцента-войовника у цілій майже Європі панує перевага то продуцента-невойовника — міщанства (буржуазії) та непродуцента-невойовника — міщанської демократичної інтелігенції, то перевага непродуцента войовника — кочовничого зо своєї природи, войовничого великоміського елементу.

Обі ці громадянські сили як представники сучасного міста та міського світогляду мають спільну рису раціоналізму, а ріжняться тільки своїм відмінним відношенням до питань боротьби, оборони чи війни. Міщанство й міщанська демократична інтелігенція відзначається пацифізмом, бажанням спокою, такого потрібного для всякої фінансової й торговельної діяльності. Войовничий, неосілий великоміський елемент відзначається великим політичним імперіялізмом, себто бажанням влади, великими здібностями безпосередно боротися за свої права та великою активністю.

Соціяльну й політичну природу тих двох міських елементів найкраще характеризує вірш одного поета:

Все моє, — сказало злото,
 Все моє, — сказав же меч;
 Все куплю, — сказало злото,
 Все візьму я, — сказав меч.

Та щоб схарактеризувати також і сучасну міщанську демократичну інтелігенцію, треба б ще додати до цього: „Все моє,“ — сказало слово—очевидно, „моє“ завдяки силі словесної сугестії та аргументації.

Як з цього видно, всі ці три громадянські типи сучасного міста — міщанство, міщанська інтелігенція та великоміський войовник-кочовик — представляють уже у своєму світогляді, що впливає з їх способу праці й життя, три ріжні крайності. Міщанство вірить тільки в силу гроша, міщанська інтелігенція — в силу свого слова, войовники-кочовики — в свою власну фізичну силу. Як кожний із тих громадянських типів представляє крайність уже в своєму світогляді, так само й необмежена перевага одного з тих громадянських типів у суспільно-політичному житті веде до крайностей у політично-державній ділянці та спричинює кризу сучасних державних систем.

Перевага соціяльного типу, репрезентованого міщанством, що вимагає для своєї торговельної й фінансової діяльності як найбільшої свободи, веде до панування пацифістичної демократичної інтелігенції, що має своє правно-державне оформлення в демократичних республіках. Перевага залізно зорганізованого великоміського кочовика, що сам не займається продуктивною працею й живе тільки з політики, знаходить своє політично-державне відбиття в сучасних диктаторських або авторитативних державах.

Як самі ті громадянські типи представляють світоглядіві крайності, так само їх громадянська й політична перевага означає не менші крайності в політично-державній ділянці. Обі сьгодні панівні державні системи — демократично-республіканська й диктаторсько-авторитативна — не в силі розв'язати одночасно трьох головних питань державно-політичного життя: питання тривкої — це значить не тільки сильної, але також і авторитетної верховної влади, питання допущення загалу населення до кермування державою та відповідного забезпечення права одиниці. Коли вони розв'язують одну з тих проблем, то не розв'язують двох інших, коли розв'язують дві, то не розв'язують третьої.

Державна система демократично-республіканська здійснює в широких розмірах участь населення в кермуванні державою, але вона зовсім не розв'язує проблеми понадпартійного, загальнонаціонального голови держави, а тим самим не розв'язує питання авторитетності й сили, себто тривкості верховної влади. При постійних змінах республіканських президентів, самотнім чинником політичного життя є тут демократичні політичні партії. Сильний і постійний вплив на демократично-республіканську державну систему репрезентантів громадянства, організованого в політичних партіях, веде до поневолення держави громадянством, до захитання рівноваги між громадянством і державою, а тим самим робить дуже часто цілком ілюзоричним пошанування прав одиниці.

Диктаторсько-авторитативна державна система означає другу крайність, де знову держава, якою дуже часто необмежено володіє армія й бюрократія, поневолює громадянство. Державна система цього типу передовсім не розв'язує одного з трьох головних питань політично-державного життя: не допускає до природної участі населення в кермуванні державою, хоч дуже часто любить, щоб прикрити дійсний стан, творити „совети“ або „корпораційні союзи“, що на ділі є тільки органами якоїсь одної політичної партії, що по — диктаторськи править краєм. Очевидно, що при такому цілковитому захитанні рівноваги між державою й громадянством в диктаторсько-авторитативних державних системах про пошанування прав одиниці навіть не може бути й мови.

Як державна система демократично-республіканська не розв'язує проблеми сильної й авторитетної, себто тривкої верховної влади, так само не розв'язує її також і держава диктаторсько-авторитативна, хоч у порівнянні зо слабою верховною республіканською владою, створює сильну диктаторську владу, що густо часто вважає фізичне насильство за найкращу розв'язку складних політичних питань, а фізичне винищування своїх противників одною з найуспішніших політичних метод. Як демократично-республіканський президент, завжди залежний від своїх виборців, є тільки експонентом якоїсь партії — отже частини населення, так само й диктатор у сучасній авторитативній державі, залеж-

